

1-25*

8 MAY 1939

indexed

from J.S.R. Masiangoako K32/13

275(19) / 7/13

Chief

15p. £1-0-0 Leghval

pp. 1-25 s. 275(19) Chief in Tswana law and custom

Motapyanne - Morena.

Headmen

Councillors

Tollo

Amose

Modisaadikhu

Mantholoane

Kasetopa

Banna ba lekgotta

Kankgate

Modisaadikhu

Mohgosi

Amose

Meshack

di Kgosi

Banna: Modisaadikhu ke motthako sebele o huna tton, -go tsena ga goe mohgotting o tsene moraga -go, go sena go ntshoa banna ba pele ba di lekgotta. Ke va borena ka botsalo. Ke monna oa lekgotta le oa go thusa mohgorong eabo, ke kgosana mohgorong eabo. Ke monna ea sa peleng pelo, o natega thata mo bathong ba bothe ba motse. Dar nye le ba tona. Gape ke mo thusi mokerckeng ea Dutch Reform, ga ihaee gore ke mo kgosana gongae monna oa lekgotta. O va gile uttha ea kwa le senyeng mo motseng oa tthahong ga nfi le lebesane. Morena ke ene a mo kgethileng gore e be monna oa lekgotta, mme o etse tiro ea gagol ka bo tthalo.

Tollo ke monna oa lekgotta o mogologolo, banna ba bangue ba utshitsoc ene a sala mohgotting, o nyetse kgaitadia morena, Ke monna ea ihantsoeng ke morena thata, ge go ka diraa selo morena a sa itse, o sebeta morena, le ge batho ba ka be ba mollela selo se, ene ge a tloga o holela morena gone go diriloeng.

Isatsi le lengoe banna ba lehgotla ba pele ba hite
ba rehoa ke monna eomongoe-gore ba mo emele
mo tshikong ea gagoe. Tollo a bolela morena se
banna ba lehgotla ba se dirileng

Dikgosana: Mohgosi ke kgosana ea emobana oa Magodielo
o bua mpya, Ene o bone bogosana ka lebaka la
ntatagoe, Masimolle, ntatagoe ka di'ntoa tsa maburu
a kgaoga leoto. Ke gona ntatagoe a tla mo kopa gore
a tsele letshago la gagoe hoo lehgotting la magodielo le la
morena. Ntatagoe Masimolle o sule ka 5. Fenihong 1939. (Dec.)
Mohgosi ke monna ea bonye thata le go buoa o palloa
ke go buoa. Batho ba bo ba ngongorega thata ka ene,
gore o ba bolaisa tiro tsa morena. Ke gore ge gona
le tiro kgoro ea gagoe ke eona e sebetang thata. Di
kgoro tsa tsothe ga di'ithele di'lemela morena, fela ea
gagoe kgoro esantse elemela morena. Morena ene o rata
mohgosi ka gore oa mo uttoa, mme batho bona ga
ba morate, ba itshokile fela ka gone ga gona eo ba
ka umaeang bo emong ba gagoe. Ge ekabe ek gore
morena o mopelong tsa batho, ba ka be ba setse
ba ntshitse mohgosi mo bogosaneng, kapa batheng
ba sammatla kateng. Bane o palloa ke go buoa
o bonye, o tla ne ke dira selo, a tsa naho e tele
a ntse a ne oa se dira. Fela batho ba kgoro ea gagoe
ke batho ba ba uttoanang thata, ga gona ea g. ka

nang manganga, ge ba dira selo. Ge ba dira selo, ba se
 dira ka pelo eke ngoe fela, go sena ea tta go gelang koa.
 Kankgate. ke kgosana ea ba leema, le ene ke monna ea
 bonya fela ene batho ba gagoe ga ba ngongorege ka
 ene. le ge a le bonya ba fela le ene. Batho ba leema
 ba beua tau. fela kankgate kgosana ea bona ga a aga
 mo motšeng oa bona, ene o oa gile kgakajana
 le bona, ene bogosana o bo bone ka batho ba gagoe
 ke bona ba mokgethileng gore enne mo etā pele oa
 bona. Monna le ene oa morata ka gore batho ba
 gagoe ke bona ba moratang, ke ka mo eleng
 gore monna o tšamelesegile gore a morate le ene.
 Kankgate ke monna ea senang lemo la mattottotto
 o na le le, le ka mophidising fela. le gona ga se motho
 ea ratang go iphuthela lemo, o na a na le di'kgomo
 koa morakeng, a dilesa tsana kwa teng, tse di'ngoe tsa
 be tsa tšimela. Tsa tšhoka matšhi, go pitšhela le eanong,
 ga a ise a di'batle. Tse a nang le tšona eanong ga
 di' dintsi, di' le kanetse, ge eka be le motho ea tšhokome
 tšhokome tšhokomelang a ka be a na le di'kgomo
 di' le teng. Kgomo ea gagoe ge e tšimela, ga a tšoenye
 gore a e batle, o tšogela fela, go esa boee. t'kaca
 kwa eang teng ga a na sepe le go e batla. Ke ka
 mo fa gongoe batho baveng ga batle lemo, o
 itšimela fela se a nang le sona, ga batle tse dintsi.

K32/13

4 4.

Chief: ²⁷⁵Morena: Morena Molepyane ke morena ea pelo e
 namagadi, ga a tsoenye batho, ge a tsema mo boveneng
 o fithetse utata goe a humile, thata a phutile lemo mo
 nageno. A le phatlala jaaha evede ga ake a phela sebaka
 mo lefatsheng. Ke morena ea sa tsoenyengo itumela
 batho ba ga goe kafa ba sebetsang le ene kateng. Le
 ge ba mo dumedisa ga ba tshoge. Ge ba modumedisa
 bitse fela bare, »Mothako« gongwe »Thou« motho a
 notse mongatse oa gagoe, eseng gore a hohobele gongwe
 a ape di'atta tsa gagoe. Ge motho a buoa le ene o
 tsoanetse gore a bitse leina la mothako. Ge motho
 a buoa mo kgotleng o tsoanetse gore a bitse leina
 la mothako le Bathako. Kafa morena Molepyane a
 siameng kateng, dijo tsa gagoe di'apeioa ke mosadi
 oa gagoe. fela le mo moteng o oa ja, ge a tsema golo,
 a fira dijo o oa gaadigane. Ge ele go ja o ja a nosi
 ga a tthakaner le banna dijo go mo sejaneng, o jela mo
 sejaneng sa gagoe a nosi. Gaana batho ba bamo
 lebellang, le ge a tsamaca le motse o tsamaca fela a
 nosi. fa gongwe ge ekare a ntse a tsamaca le motse
 a bona ~~mo~~ monna eomongwe, ke gona a ka tsamacang
 le ene. Ge a sa more o tsamaca a nosi fela go
 fithela a bona eomongwe ka tsamaca le ene.
 Ke goe ke morena ea sa rateng go tsoenya batho
 ba gagoe, o batla gore monna eomongwe le eomo-
 ngwe, a tsamaca kafa a ratang ka teng.

Kobeli

275

K32/13

5 5

Chief's family and Relatives.

Chief's family: Basadi
"Nkgong

2. Nteka

Bana.
Molotsi
Mogantsi
Seame
Mokgalle
Rakoko
Nthana.

Chief's Relatives: Tumagole,
Mabe
Tumagole
Mattankobana
Modisaadikhu
Sepatthae

Mampa
Makgophu

Ba kgasing tina ttau, fela ga ba aga golo go le gongoe
ba bangoe ba gile kwa le kwa mo motseng. Ga ba
thusanye, ke ba o le bao ba ba thusanya le
mogoloa morena ga ana sepe. O itseheleletsa fela ka
bo ene, ga ana di kgomo, ~~ame~~ bo bo monae ba na
le di kgomo tsa bona, ba di solofela ga ba gane
sepe. Motso eo eleng gore o na sepe le morena ke
Modisaadikhu ke ene a santse a thusa morena. fela
ke sa itse gore a ke gore o mokgatteng. Ke ka bakaleo
a santse a thusa morena. Tumagole ene ga ba

utt oane le morena, ene ~~le~~ ene ele monna oa lekgotta
 ea neng a tshopiloe ke morena, ka lebaka la go senya
 o hubiloe mo kgotteng. Gape Tumagole le Sepatthoe ene
 ele bona ba laodi ba magoera, le masimo a ne a
 beioa ke Tumagole le Tollo. Janonga beioa ke Tollo le
 Modisaadikhu ke bona ba ba belang masimo. Ba baa
 dikgosana ~~mo~~ go jaanong, tsona ke tsona di a belang
 batho ba tsona masimo kapa ba kopang kateng. Ga
 ba na thuso le morena gore ba mothuse go busa motse.
 Sa bona ke ge ba le mokgotteng ele banna ba lekgotta
 ge ese jalo ga ba na sepe le gore ba ka thusa morena.
 Morena o thusiva ke banna ba lekgotta le dikgosana
 ke bona ba morena a ba ika utseeng. fahae le fa-
 hae ke bona ba morena a sebetang le bona. Se ge
 morena a kopa selo, o buoa le bona pele a ise a
 buae le morafe. Ge a dumalane le bona ke bona e
 tlareng a buoa le morafe ea tsoa batho bathuse ba
 gagae. - Ba gatela gore a morena a thusivoe, se caneng
 morafe o tta uttoa gore morena a ka thusiva. Ge
 morena a batla go buoa, gongoe go dira sengoe sa
 tiro, gaana sepe le lerika la bona, o fetša fela le
 banna - ba lekgotta le dikgosana. Bo monae ga ana
 sepe le go ba bolela, ba utloela gongoe le
 morafe gone morena o batla go dirang, gongoe o
 ikalang, mo motseeng, gongoe o batlang.

275

K32/13

7 7.

Basadi KgosiChief's household: N Nkgong Nteka

Basadi ba kgosi ba bedi Nkgong he mosadi eo morena a moinyadisitsoeng he Ntataga bogadi ba gagae bontshitsae he ntatagae. Ke oa sika la kasapei. Ke ene ma batho. Nteka he mosadi oa bo bedi; eo morena o moinyadisitse - ga ma tleloa he ope. Basadi ba morena ba ga baana thata mo bathong, he gore ba ha seke ba rona batho ge ese ka talle la ea morena he gona ba ha rona motho. Matlu a bona ga a bapana thata, di agiloe he morape. La bo bedi basadi ba kgosi ga baana malata a ba sebeletsang. Baitshebelela ka nosi; ge ba sa itenele. Le kwa masimo a bona go itshebelela bona ka nosi. Kijo tsa morena di apeioa he bona ke bona ba pelang morena, eseng batho ba bangoe. Ke gore morena ge a ea fa lape le ooa ja fateng, hole ooa ja. Le banna ba sekgotla ga gona le eseng a. Le mongoe ea sebeletsang gongoe go thusa basadi ba kgosi. Di kgong ba bona ka nosi; ge ese monna ea ka tli omagang pelo, he ene a ka baelang kgonye. Morena ga ana sepe, ene batho he ba ntatagoe ga atsoana gore a ba tshoanye. Basadi ba gagae ba tsoanetse gore le bona ba itshebelele, ba utloa bohete le bona. - Gore batho ba ntatagoe le bona ba utloa bohete. Basadi ba kgosi

ba dumedisanya fela jagha mosadi o mongoe le omongoe
 a dumedisa o mongoe. le gona ga baka ba omana, ba
 itisa mōgō me o ka seke oa fitthela ba omana. Ba
 itumelana ka nako engoe le engoe ge ba kopana. fela
 mosadi eo mmottana o itae mosadi eo motona gore
 he ene o ma batho, he ene go tta tsoang kgosi
 motung ea gagae. Bana ba bona le bona ba una
 le bo mma ba bo, ge ba ise ba nyale gongoe go
 nyaloa ba una le bo mma bo, mo matung a bo
 monabo. Bana ba mosadi o motona go nyetsa ba bedi
 ba ttogile fo mma bo ba una kwa matung a bona.
 Ngoana va mosadi eo monyane o nyetsae, o ttogile
 o una kwa ttung la gagae. Ga a tthole a una le
 mma goe. le gona ga go tthe gona le batho ba ba
 nang-kgosing, go etse di tiro kwa teng. Ga ntsi, ntsi
 o ka seke oa na va bona batho ba le kwa malapeng
 a kgosi, ge ese a ntse a ba apetse bojaloa, ge ba
 tso go mo dwele, tiro ugoe, ke gona fo o ka bonang
 batho ba le bambi kwa teng, ge go sejalo sejalo
 ga okake va tisa ge ba bona kwa teng.
 Bana ba kgosi ba na le bo mma bona, ga ba
 na badisa ba ba lebelang, ba una fela mo motung
 ba tshameka le bana ba bangoe. le gona bana
 ba bangoe ga ba ba tshabe, ba tshameka fela le
 bona. Batho he bona ge ba ba bona ba ba

Mthompha gore ke bana ba morena. Ge ba ba
 dumedisä ba ne, »ngoana oa tlou« Ge utatabona a
 na asantse a na le di'kgomo ba ne ba di sa di'kgomo
 tsa utatabona. Janong ba godile, fela kwa hgotting ga
 ba patellioe gore bae teng, ge ba rata go ea baea.
 Ge baana le molato ba otloa fa hgotting, le ge ba
 ne ba santse badisa, ge ba timedise, ba ne ba
 hgoathisa ke utatabona gongoe monna ea kaung
 kwa monaheng, ge a fithelela ba lathele dikgomo, ooa
 ba hgoathisa. Ge ba atholoa mo hgotting ba
 atholoa ke utatabona. Le gona ga ba dumelwa
 gore ba nome batho, ge ba rata go roma motho
 utatabona ga adumele gore ba di e jalo, ka gore ga
 se banena, morena ke ene, a nosi. fela ga ba
 romo ke batho, ba romo ke utatabona le bo
 mmabona fela, ke bona ba ba romang, jaaka
 motho omongoe le omongoe a roma ngoana
 oagagol. Le gona bana ba morena ga ba
 dumelwa gore le ge ba tsamaea mo naging, gongoe
 mo matseng, ba tsamae ba tsoenya batho bare
 ke bana ba morena ba tsametsa gore ba
 dieloe. Ge ba tsamaea ba ithoala dikobo ga
 gona ea tla ba noalang dikobo, o mongoe le o
 mongoe o bona ka nosi. Ge a sa itsenye ka
 nosi ke ene fela koc, batho ga baana sepe le bona.
 e kotl.

275

K32/13

10₁₀.

C. How does Chief become Chief: Morena ga a ~~ka~~ kgethioe, ooa tsalooa, kgosana he eona e kgethioang ke batho gongoe morena. Fela kgosi eona eea tsalooa. Kgosi ge e nyala, mosadi eo eleng gore he ene a tla tsalang kgosi, o battioa ke utatagoe. Ge utatagoe a ka ooa pele, a ise a monyadise, ^{na} borangoagoe ba tsoanetse gore batle ba monyadise mosadi eo eleng gore he ene a tla tsalang kgosi. Mosadi eo o tsoanetse gore e bee ngoana oa malomagoe gongoe oa rangoanagoe. Gongoe ene ngoana oa kgosi engoe fela, fela go nyala ngoana oa kgosi engoe. Basadi ba kgosi e ba inyadisang ka boene, bao, ke basadi ba kgosi fela, bana ba bona ke ba kgosing, fela mo bona ga go na ea ka beoa kgosi. Ke bana ba kgosing ke ho moroa morena. Bana ba mosadi eo eleng ene ma batho, ke mo bona go tsoang kgosi, ngoana oa mosimane oa nthu ke ene eleng kgosi, se ge go ka tsalooa basetsana pele, mosimane ea tla tsalooang ke ene morena, le batho ba moitse gore ke ene morena. Ga a kgethioe o oa tsege, ka gore mosadi eo, ke eo a battioang gore ke ene ea tla ~~tsoang~~ tsalang kgosi, gongoe ge ese ene ga gona ope-ea ika utsoang. Bana ba basadi ba bangoe bona ga ba kake ba bona morena, le bona itse gore morena ga se ba bona, fela ba hania sengoe

Ge go le mo di tirong, ba etela le bona ha gore ke bana ba kgosi, ge go sena ngoana oa mosadi eo mo mophatong o. Ngoana oa basadi ba bangwe ba o tsoanetse gore a etele mophato o. Ke ene tthogo ea bona lanong. Fela ese gore borena a ka bo bona. Bana ba mosadi o mo tona, ba o eleng bona marena, ga banyatse bana ba basadi ba bangwe ba, ba itse fela gore ke bana ba utata bona, ba ba ttholla, ga ba ba tsoenye. Kgosi ge itlile go tthongoa borena, e tthongoa morago ga lesu la utatagoe. Ge utatagoe a ise a seke a ka seke a bona borena. Ke eseng gore a ka laola batho kapa a ka ratang kateng. Ge ngoana oa kgosi a le bohooa (segole, o beoa morena, fela ge a le sefopu, a sa utloae, ga a beoe) ke gore a ka sihe a utloana le batho sentle. Ge utatagoe a sena go swa, bo monae, ke bona ba emang, go thusa, go fithela ba bolela batho gore kgosi e sule, jantong go tta ema ngoana oa gagae mo boemong ba utatagoe. Fela de ge ba bolela batho gore ngoana oa kgosi ke ene a tta emang boemong ba utatagoe, ga ise a beise borena, fela go busa oa busa, nkoel lona a ise a e-apare. Go tta na letwatsi le a tta a e aparang, ka bona. Ge a beisa mo naemong a utatagoe batho ba phuthoa, ba bolela, li ge

275

K32/13

12.

a tšile go apesioa nhol, ba phuthioa gape gore ba
 itse di he mo tso tsothe tse morona e mopya a
 tsamayang ka tsona. Ngoana o oa kgosi eo, ge
 utatagoe a eo fitthoa, oa bidioa a supedioe kapa
 utatagoe a fitthoa hateng. Kgosi e fitthoa mosakeng
 la di kgomo, o tsoanotse gore a fetse ngoaga a ntse
 a sula, ngoana oa gagoe a ise a paboe nhol, fela
 a ntse a busa. Tsatsi le a tšileng go apesioang nhol,
 batho le marena a mongoe a bidioa gore ba tle ka
 pesioeng ea gagoe. Kgosi engoe he eona kgethioang
 gore etle e mo apese. E tšane batho ba sena go
 phuthoga, kgosi e pho kgethiloeng eanong eona etla tta
 e tshotse le tšalo la ngo nhol e le tšhanotse le isitse
 mebala ka hoantle a fete a le mo apesa. Ge a sena
 go le mo apesa, etla buoa are, »nhol ea rona hee,
 he ene ~~mo~~ morona oa rona, pula« Batho bare, »Pula«
 A buoa gape a re pula« Pula« Batho le bona bare,
 »Pula« A be a muolela gore motse o he oa utatago o
 seke oa tšhameka ka batho, tsoara tšebe e tšee,
 Janong ke gona batho ba tta phattalang, ba boela
 magang a bona. Ba itse gore eanong ~~oa~~ kgosi
 he mang. Ge kgosi e soa e tšogela bana ba rona
 ba santse ba le banyane, go busa morae, go fitšela
 bana ba, ba gola. Ke gona ba tta tšanna go
 tšena mo di tšaanong tša bona kapa ba latšianang

kateng. Mona kgosi ge a busa o na le thata fela jasha
 kgosi, ga gona ea ha ttolang tulo ea gagoe. Le ge
 a utse a busa o itse gore bogosi ga se ba gagoe,
 le bana ba gagoe ba ha seke ba bo bona.
 Kgosi e towareletseng ngoana oa mogoloa lona, e
 tsoanetse gore e tthomphe ngoana eo. E itse gore
 ke ene, kgosi, ene ga se kgosi, o towareletse. Ke ka
 mo a tsoanetseng gore a tthomphe ngoana le bo
 monase le nna bona. Ngoana eo e ita balang kgosi
 o na fela mo motseng kwa tting ea mmagoe, ga a
 tsoengoe ke ope. Le di tiro ga a di niticise ke ope, o na
 fela go fitthela a tsena mo manong ke gona a ita
 simolla go ithuta tiro le bana ba lekgotta ba
 utse ba mmolela gore fa go oathoe, fa go oathoe.
 fela molato o mogolo o tsoenyang mo di kgosi tse di
 towarela ke va go tloge ba loantsha bona. Ge
 go seno no go heisa kgosi e mpya kwa morago,
 nang oana goe jinong o simolla go loantsha ngoana
 oa mogolae. Ge a tsoenya thata o ~~ba~~ tsoanetse gore
 a bolaiwe, o bolaiwa ka tsela e, Banna baa
 le tsono le ene va ea kwa letsonong, ge ba tsena
 kwa nageny, mona mongoe o mo otta ha motanu go
 be go fela, ba be ba mfittha kwa teng kwa
 nageny. Ge ba tsena kwa gal ba ita re ga ba
 itse gore o ile ka, go be go fedile ba ithoboga.

275

14
14.1

K32/13

Death or Deposition of a Chief: Kgosi ge esoa go boleloa batho gore kgosi e sula. Le ge eo fitthoa go boleloa batho gore batle phitthong ea gagae, fela ga a bolokae kwa go bolokoang batho teng, ene, o bolokoa mosaheng la kgosing, ke gore a thegojatsa lesaha le, le motse o oae goe. Kgosi ge esoa go sa ga e bolokae ka nako e khutsoanyane, ga feta malatsi a mabedi a marane, ke gona a tla isloang kwa lechitteng la gagae. - Ge asena go fitthoa go tla phutua batho gape gore ba tlo boleloa kgosi e tla busang ka sebakanya leso la morena le ise le vele. Le ge ele monaa kgosi batla boleloa ene gore ke ene a tla nameng a le beletse motse, go fitthela go beoa kgosi eleng ngoana morena. Kgosi ga eke e kuboa, le ge a diva eli tiro tse batho ba sa dirateng, go tlo geloa fela Morena Isang o na busa batho ka napa, batho ba mo tshaba le kgelge, tota borena ene ese ba gagae o na a tsoanelitse ngoana o ga mogoloe, A bogisa batho thata, ~~me~~ ga aha a kuboa go fitthela ngoana o ga mogoloe a tsema mo-boreneneng. Ke gona batho ba simon'a go ikhutsa. Le ge kgosi ekabua le ntatou la mafuta otl, ga a ho buie ge a sa sae, o tsetse borena ke ba gagae, batho ba gagae ke bona ba seng-lettheng le morena.

Privileges, revenue and property of Chief.

Privileges: Morena o na le thata tse dintsi tse a sebetang ka tsona, ge a rata gone batho ba modivile, o kuo a mkgosi fela gone batho ba tle go dwa, Ga gone motso ea ka mang kgathang le ene. Ka nako ea morena ~~mo~~ motso, batho ba ne ba sebetse tso tsa gagae, go o na a lemele masimo. O na ana le tshimo ea mosadi ea mosadi le ea gagae ea lekgotla, i mabele a eona a neng a laoloa ke ene ule mosadi a sina thata le ona. O na a beile molao oa gore ge batho ba ea mahgoeng - ba ea go sebetse ge ba booa ba tsoanetse gore ba utse chelete e kana ka ponto, ge le gone baile go sebetse di kgomo namane tsa tsona tsa utsha ke tsa gagae. Basadi bone ba paa mabyaloo, fela ene a saane, ge botshisoa fa kgotleng go ne go inoela batho fela.

Kajeno morena molopyane ene o fedisitse dile tse, ga tthe goioa dijara, le mabyaloo ga uthe a peioa, le go lema kwa masimong, - go tlogetse ga gotthe go itsengoa gone morena a le meloi, fela le kgetho lona le eantshioa, le di tse tso tsa lekgotla tse di ngoe ke tsa morena tse di etsang chelete. Dihomo di jeoa ke ba bathe le batho ba ba tleeng go ba patse dile tsa lona, - Ba utsha sengoe sa tsona

ba fa morena gore batle ba dumeloe gore ba ka
 rekisa. le di tuolla tsa magoera ke tsa gagae, ge gona
 le basimane ba ba tthagang kwa metseng emengo
 ba utsha di kgomo. ke gore o mongoe le omongoe o
 tsoanetse gore a utshe kgomo a epe morena o. hi mpho
 tse dintshoang tse di bidioa tumadisa morena, ke gore
 ge ele santha o mmora o tsoanetse gore o utshe sengoe.
 Gotloga fo eanong o kame o ea ho ene o tsala
 dikgang le ene.

Ge morena a na le tiro e a batla gore e, e diol,
 gongoe go o lema, ge a kuaa mokgosi oa ne.
 »hepasheng kwa lona nne« Batho ba tta itse gore
 go oia hae. kea ge di tiro engoe jela ba tta. Ba
 ba tta kwa kgateng ke gona atla seteng a ba boleda
 gore o batla gore ba diise tiro epe. Tiro gantsi, utsi
 e, e dielwang ke ea go lemlwa le go tthagaelela
 tse dingoe ga dieo, le go disedia^{di} kgomo ke batho
 ba bangoe. Ba bangoe ba disa kwa morakeng oa
 kgasing, ba bangoe ba filae di kgomo ba di
 tthakantse le tsa bona, gore ba di dise le tsa
 bona. Ba ba disang kwa morakeng oa kgosi ba
 a mogana le ba bangoe. Ba bangoe ba disa di
 ngoaganyana go be go ntshwa ba bangoe. Palo tse di
 ne di diroa ke morena moelto, o morena molopyane
 ga ana sepe le bona, o di tlogitse, ga go dirivi sepe.

275

K 32/13

17. 7

Chief's Cattle.: Morena Motopyane ene gaana kgomo, le seng engoe gaeo. Morena Moetto ene o na ana le kgomo, tse di tshosang. Morena Moetto o phuthile di kgomo ka tsela e, ge a sena gonupisa mophato, ba botthe ba o ba neng ba nupa, ba ea dijana. Ge batla, namane tsa tsona tsa uttha ke tsa gagoe, ge di sena go gila oa di tsala. Ge atthola motho fa kgotleng kgomo di le pedi engoe oa etsala, engwe oa e bolala e jeoe fa kgotleng. Di kgomo tsa gagoe di ne di itsege thata, tse diigoe di ne di na mo batho fela mo, ba di disa. Ge a sena go soa, ngoana oa gagoe Morena Motopyane a tshameka ka tsona, a di phatlalatsa gore o fitthele go sena le seng engoe ea tsona. Tse neng di le mo batho, di tsala tso tsothe gore di be di fellele.

Chief's gardens: Masimo a kgosi: Morena moetto o na ana le masimo a le matthano, me a otthe a ne a le ngoa ke batho ka di kgomo, le gona a ne ase golo go le gongoe engoe ene ele kwa, engoe kwa. Tshimo engoe ea botthano ene ele ea gagoe ka nosi mabele a eona a ne a la oloa ke ene. Mosadi oa gagoe o na a sena thata mo go ona, mabele a Morena o na a thusa batho ka ona. Ge motho a bolala ke tšala oea kwa kgosaning sa gagoe a e bolala gore, o feletsoe ke dijo. Ke gona kgosana e tšalang kwa kgosang go bega motho oa gagoe ea bolang ke tšala.

Kgosi e tla utsha mabele en monaea, fela motto eo o
 tsoanetse gore a utshe kgomo, ge a sena le eona o
 tsoanetse gore a tle a buse ge a sena go kotula.
 Tshimo tsa kgosi di di tona, di feta tsa batho, di bidia
 masotta. (matsoceta) Tshimo tsa kgosing di lengoa ka
 di kgoro, kgosana ea kgoro engoe le engoe e itse tshimo
 ea eona, ba elema, ba be ba e tthagola, ba be
 ba tisa mabele kwa kgosing. Tla ga ba tlametshega
 gore ba eleme pele, ba kana ba elema fa ba ratang
 teng, le go tthagola fela jalo. Mabele a, e isioa kwa
 kgosing, ke gona kwa a beoang teng. Mabele a
 sebedisioa ke ba utlu ea kgosing, ge batho ba
 bolaoa ke tla, ba tla kwa kgosing go tlo reha
 mabele. Mabele a fjoang batho ke a tshimo ea kgosi
 ke ona a kgosi eja ajang batho. Mosadi oa gagae
 ga ana sepe le ona, ke amorena fela, a laoloa ke
 ene a nosi. Fela morena molopyane ene dilo tse ga
 a didirise o di tlogetse, ga ana sepe le batho ge
 ba bolaoa ke tla ba bona ka nosi. Ene
 ga ana sepe, le gore a ka ba thusa. Basadi ba
 gagae ba ~~se~~ attapa ene ga ana sepe le gore a ka
 bathusa. Go santse go lengoa tshimo e engoe ea
 gagae ea mosadi o mo golo, ene morena ga ana
 tshimo e mo lebaneng. Ke tsa basadi ba
 gagae fela, ba di lena ka go attapa fela.

275

K32/13

19 19.

Chiefs expenditure: Dilo tso tsotthe tsa morena dijera ke ene le banthu ea gagae. - Ga se motho enge saantu ea gagae, di kgomo le mabele fela jalo. Fela ka nako ea Morena moette, dilo tsa gagae o na sa dife batho, fela o na fa batho. Ge gona le dinama, ge mona mona a itsamaela fela va mmita, a moja di nama serope sentse sentse fela jalo, gongoe setsaga settetse bajaloa. Ka mo o na afa batho jalo, le gona ge ba ja thoto ea kgosi. Mabele o na asa afe, o na fa ba bolaoang ke ttaba, le gona ese gore o oa bafa fela, ba rika, gongoe le gore ba tta a lusa. Fa gongoe di kgomo tsa gagae di ne di nna mo batho ba bangwe ba disa dise, ba o, ke bona ba neng ba di ja, ka gore ba ne ba sebetwa ka tsona le go di ja mafyi. Ka jeno morena Molapane ene ga a jeloe sepe, ga ana mabele a ka thusang batho ka ona, le dijo ga ana le tsona tsa ka difang. Ke kgosi fela e jelang mo ganang - ga ana go isa sepe gongoe go baa sepe. - Go itebeletse ene fela le uttu ea gagae, ga a lebele batho ba gagae. A ba tsoenyega a ga ba tsoenyega ga ana sepe. Ntatagoe ge a soa - ke ge di kgomo tsa gagae di nne di tletse mo batho, kwa utti ge tse di kwa merakeng ea gagae. Ene. saanang ga ana sepe. Se se mo batho, se ba se motsholelang le eseng podi gongoe kgogo.

275

K32/13

20
20.

Chiefs as administrators: Morena o na le matla a otlhe mo motse ga gona se ikaneng ga se buoa, o ga ~~di~~ ne garedia ke banna ba lekgotla, fela ge a gatlala ka matla, ba didimala ga ba ka ke ba ga gapala. Ke gore se a ratang go se dira va se dira, ga gona motso ea ka unang kgatthanong le ene. Melao e tsho e tsoanetsaeng gore e o bameloe, ga gona motso ea ka otlolang.

- Melao ke: 1. Melao^{oa} go lema,
 2. molao oa go kotula
 3. molao oa go sega byang
 4. molao oa go fagola di kgomo.
 5. molao oa go jisa lethaha
 6. molao oa go nema di tshare etc.

Melao ga gona motso ea ka otlolang o lemongoe oa eona sa ga goe ke kotte jela. Morena ge a utse o tsoanetse a ne a utse batho gore ba tshamele monageng mo ba balle batho ba ba sa tshamele ka melao. Ge a tsoae o tshoia koa kgatling. Go na le batho ba bangoe fu gongoe ba sibetsa koantle ga melao. Ge ba isi - batsoae ga bare sepe, fela ge - i tsho tsoara ba ikatshaca. Hise tse dingoe tse di tsho senyegang mo motse tse dingoe Morena ga a diitse tse dingoe oa diitse, fela ga tshoene ka tsho go filthela di tsho mo diatling tsa ga goe. Ke gona a ka di loantshang le go di fedisa.

Maulli

Chief as judge.: Morena o lebelala gore a di kgosana tsa
 ga goe di atthola pila, gongol ga di attholoe pila.
 Le ge le gore motto ga attholoe pila fela motto
 eo a sa ngongorege kgosi ga eua sepe le gore e ka
 buoa. Ka gore mongoa molato ga a ngongorege oa
 itumela. Ka attholo tse di atthololang ke di kgosana morena
 ga ana sepe le tsona, ke tsa ba pila, ene ga ana sepe
 le tsona. Morena o na sepe le di attholo tse di
 atthololang ke ene, ge a rata go tsa se sengoe mo tsona
 a ka se tsa se. Morena o lebelala gore batho ba
 seke ba itumela bo atthata ithatelo ka ba a ratang
 kateng. Ge antse a le mo motseng o tsoanetse gore a ne a
 roma batho ba tsa mela mo nageno, ba atthola
 batho ba attholang mela, gongol ba ba tsoyang
 ba bangol. Ge ba ba bone, ba tsoanetse gore
 ba ba itise kwa moreneng, morena ke ene a ita iteng
 gore o ita di nang ka bona. Batho ba morena o
 ba roma ka bonokoane gore ba seke ba le mogoa
 ke batho gore a ba romile ke morena. O ita ba
 le mogoa ge morena ba go bolala gore, ene ka
 letsatsi la gore o tle kwa kgoteng, ka ga tiro e
 o e di nang e. Ge o ka seke oa divisa kapa ba
 bolalang kateng ga gago ke nageno. Ge o katto
 bidiva la bobedi, morena ita go diela molato
 o motto tona thata a ita go jelang kgomo.

actual case: Magapane o hile a tsoara a jisa lethhaka
 leise le kueloe, ge banna ba bapneng ba vomiloe
 he morena gore ba tsoare batho ba ba jisang
 lethhaka ba mollela gore a tle tle a tle kwa kgotleng
 Magapane, a seke a dirisa jalo. Morena a be a mo
 nomela motho gape gore a eo go mitoa. Ge a sena
 go tta morena a mollela gore o molato ge ehave o
 boleloa he batho he ba vomile oa seke va tta.
 Ke gore o no nyatša, ge o ne o nanyatše o ha be o
 dirisetše taelo ea bona, ka gore he nna he ba
 vomileng. fa Morena a mo althola podi tse lthano.
 Ge a ne a jisa lethhaka le ise le kueloe morena
 a mo althola-kyomo. Di-podi tse lthano morena a
 di itseela, kyomo a etthabela batho ba eja fa
 kgotleng. Batho ba ngangarega gore morena ga a
 tsoana gore a ba vomile mapko batho go ba
 tsamae, ba ba tsoara monageng. Morena a ba
 bolela gore melao le ea itse gore le tsamae ka
 eona. Ge lea batle matsenyego tsamayang
 ka melao, matsenyego a tta le tto gela. fela
 batho ba lla thata, ga seke ga tsoa sepe,
 morena a ne, se he se buileng ke se buile.
 - Ga gona eo he tsoanetseng gore he mo utlole,
 ge he batho ba tsoanetseng gore ba tsamae ka
 melao - ba tsoanetseng, go tse tsamayang leeng gae.
 LeSololo

Chief and Military system: Morena ga a nute masole, fela ba na le mephato, mephato e, he eona masole, ge utoa e tla, go kuisa mephato gore ee, utoe, Dithogo gongoe ba o laodi ba mephato e, he bana ba kgosi gongoe ba se gasingi.

Actual case: Morena Sechele o hile a bototsoa utoa gore e tlo gapa di'kgomo mo tthakong. Ge utoa ea gagoe e tshela madikoe ba be ba kopana le monna eo mongoe oa tthakong molthathedi, ba be ba boaa le ene, ge ba tsena fa gaufi le motse. Molthathedi'a be a ba bolela gore di'kgomo di'fa na, ba toanetse gore ba lala fateng go fitthela bosigo. Ba ~~tsena~~ tsene fateng ge lebatsoi le tta phinima, Molthathedi'a sidana le nago, a roala, di'kgong. Ge ba utse bare ba ooa roala ba fitthela molthathedi'a ile a satthe a bona. Ge ba bitsanya ~~tsena~~ gore molthathedi'o hae, a sehe a bonala, ke ge ba tloga ba tshaba thata ba boela kwa morago, go utloala ramphejane fa ba tsamayang, ge sena eo a ga dimang o mongoe. Ba tshaba thata gore e re ge lebatsoi le tloa ba be ba tlotse noka ea madikoe. Gore le ge o bona molthala oa bona, o fitthele ele oa maloba, le ge o ne o rata go ba latela o lape pelo, o fitthele gore baile ga bafa.

275

K32/13

24

Motthathedi'ge a tloga fo, a siana gore a be a fete
 a bulle di'kgomo tsa bo, a tsamal le tsona aee
 kwa gae. Ge a tsena kwa gae, a fete a bolela kgosi
 gore bakoena bafa, bare ba ttle gore gapela di'
 kgomo. Morena a kwaa mokoosi'gore banna ba bo-
 tthe tlang koano kgotteng. Ge ba sena go phuthagea
 morena moelto a ba aba ka mophato, gore mophato
 oa makete o tsamal eana, oa makete eana fela jala
 jalo, me a ba bolela gore ba seke ba bua thata
 gongoe go loa go fitthela-ge tsatsi' le tsa atova.
 Morena ene a be a pana kanihi' eugagoe ea di'pitse
 a tsamoa a bolela maburu a ba pileng le
 ene gore ba tle ba motluse. Ge maburu a sena
 go uttoa gore bakoena ba fana, ba ttle go batla
 di'kgomo. Ba tsoa ka eo nako, gore ge ba re baa
 kwa ba bolelang teng, ba fitthele bakoena baile
 go sena sepe. Ba siana le motthala oa bona gore
 ene ge ba tsena kwa nokeng ba fitthele bakoena
 ba tshetse baile, go satthe go nka motso. Maburu
 a booa a soabile. Batho ba morena ~~motso~~ ba
 leboga Motthathedi'gore ke monna tota ge a
 sikile a tshaba. Ge Motthathedi' a ba bolela kafa
 tshabileng kateng batho ba tshenge, me ba itumela
 kafa a ba thusitseng kateng. Ge maburu ba
 leboga Morena kafa aileng a bolela kateng.
 Ramkisoane

275

25*

K32/13

25*

Chief as Priest and magician:: Morena Mōtto ka nako ea muso oa gagae, o na a nesa pula. Ke gore e me eare go ise go kgoa ka di kgahologo, ge mariga a felela. O na a ntsha mophato oa banna ~~le~~ le basadi ba ba iseng ba nyale, gore ba eo go bapola lefatše la gagae. Ba tswanetse gore ba tsamae ba ise ba je, go fitthela ba jeba kafa ba laetsoeng kateng ke morena ge ba booa, ba jiba di tshare di tthakantsoe le metsi gore batlhapa ka ona. Fo eanong ke gona ba ka ea go ja. Go tloga ka eona nako eo, Morena o na jela mo kgotleng, ga tsamae mo nagenng go fitthela ma go jiba le tthapula. Ke gona eanong a ka tsamaeang kwa a ratang teng, ke gore ge anta a le mo kgotleng mo o rapela pula gore e tle e ne thata. Ka nako ea gagae pula e ne e le ntsi thata, batho ba ne ba seke ba tthoko pula. Fela o na a salafe malwetse a o, motho o mongwe le omongwe o na a bona ka nosi. Le morena le ene o na a batla ngaka ka nako ea bolwetse ese gore ene a ka ikalafa ka nosi.

J. R. Motthathedi

end s 275

Sir,

I have received the cheques you send out.

J. S. R. Moino